

NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ – NORMALIZACJA – WŁĄCZANIE

MARTA CIECHOMSKA, JUSTYNA GRUCZEK,
VENERA KHISAMUTDINOVA, MAGDA LEJZEROWICZ,
KRYSTYNA POPOWSKA, ANETA POSIELEŻNA*

DISABILITY STUDIES: PERSPEKTYWA INTERDYSCYPLINARNA I KIERUNEK STUDIÓW

Wprowadzenie

Niepełnosprawność to zjawisko niejednorodne. W literaturze można znaleźć wiele jego określeń. Jako jedno z kryteriów niepełnosprawności przyjmuje się „zdolność do pracy oraz zdolność do samodzielnej egzystencji” (Kotowski, 2008, s. 49). W Międzynarodowej klasyfikacji uszkodzeń, niepełnosprawności i upośledzeń Światowa Organizacja Zdrowia (WHO, 1980, s. 13–14) w 1980 r. przedstawiła podział niepełnosprawności według trzech obszarów: (1) uszkodzenie (*impairment*) to anormalność anatomicznej struktury narządów lub jej brak, a także zaburzenie psychicznych czy też fizjologicznych funkcji na skutek

* Marta Ciechomska (<https://orcid.org/0000-0002-5475-8752>); Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa; tel. +48 22 5893600; e-mail: mc67254@aps.edu.pl

Justyna Gruczek (<https://orcid.org/0000-0001-5429-6204>); Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa; tel. +48 22 5893600; e-mail: jg54413@aps.edu.pl

Venera Khisamutdinova (<https://orcid.org/0000-0001-5880-8924>); Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa; tel. +48 22 5893600

Magda Lejzerowicz (<https://orcid.org/0000-0001-7225-2387>); Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa; tel. +48 22 5893600; e-mail: mlejzerowicz@aps.edu.pl

Krystyna Popowska (<https://orcid.org/0000-0001-5031-2852>); Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa; tel. +48 22 5893600

Aneta Posieleżna (<https://orcid.org/0000-0003-3595-2741>); Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa; tel. +48 22 5893600; e-mail: af59296@aps.edu.pl

wrodzonej wady, choroby, urazu lub brak takiego zaburzenia. Takie uszkodzenie zazwyczaj ma charakter trwały albo czasowy; (2) niepełnosprawność funkcjonalna (*disability*) to wszelakie ograniczenia, które wynikają z utrudnienia wykonywania pewnych czynności w taki sam sposób i takim zakresie, który jest uważany za normalny dla danego człowieka lub brak możliwości ich wykonywania; (3) upośledzenie lub niepełnosprawność społeczna (*handicap*) to niekorzystna, mniej korzystna sytuacja jednostki, wynikająca z uszkodzenia sprawności funkcjonalnej, a co za tym idzie ograniczenie bądź uniemożliwienie wypełniania ról społecznych przewidzianych dla tej osoby (np. związanych z wiekiem, płcią, sytuacją społeczną czy kulturową).

Współcześnie Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) definiuje niepełnosprawność nie jako cechę jednostki, a jako: „złożony zbiór stanów, z których wiele jest tworem środowiska społecznego. Dlatego postępowanie wymaga działania społecznego, a na całym społeczeństwie spoczywa zbiorowa odpowiedzialność za dokonanie modyfikacji środowiska koniecznej dla pełnego uczestniczenia ludzi niepełnosprawnych we wszystkich dziedzinach życia społecznego” (WHO, 2001, s. 20).

W 2007 r. WHO zmodyfikowała definicję niepełnosprawności i brzmi ona następująco: „niepełnosprawność to wielowymiarowe zjawisko wynikające ze wzajemnych oddziaływań między ludźmi a ich fizycznym i społecznym otoczeniem, efekt barier napotykanym w otoczeniu fizycznym i społecznym” (WHO, 2009, s. 242).

Inna definicja niepełnosprawności została zamieszczona w Ustawie z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Niepełnosprawność określono tam jako: „stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy, powodujący trwałe lub okresowe utrudnienie, ograniczenie bądź uniemożliwienie samodzielnej egzystencji” (Dz. U. 2004 nr 64, poz. 593, art. 2a ust. 1 pkt 3). W cytowanej definicji wymieniono trzy stany organizmu człowieka, które w wyniku uszkodzenia mogą wpłynąć na terminalne lub stałe ograniczenie sprawności człowieka, bądź też na jej całkowite uniemożliwienie.

W definicjach niepełnosprawności podkreślana jest zwykle niemożność lub ograniczenie wykonywania ról społecznych przez osoby nią dotknięte. Chęć jak najlepszego dostosowania tego terminu do sytuacji osób z niepełnosprawnością w społeczeństwie była powodem licznych redefinicji.

Modele niepełnosprawności

Współcześnie dominują dwa modele postrzegania niepełnosprawności: medyczny i społeczny (Wiliński, 2010, s. 17). Różnią się one wieloma zagadnieniami teoretycznymi i praktycznymi, które dotyczą: odmienności definiowania niepełnosprawności; odmiennych poglądów na temat etiologii niepełnosprawności; odmiennych kryteriów możliwości osób z niepełnosprawnościami i efektów

rehabilitacji; odmiennych poglądów na temat głównego podmiotu rehabilitacji; odmiennych spojrzeń na problem specjalnych potrzeb edukacyjnych (Kazanowski, 2015, s. 33–36).

W modelu medycznym niepełnosprawność przyjmuje charakter dramatu jednostki. Jest traktowana jako wynik choroby, urazu lub innego stanu chorobowego, ponadto wymaga indywidualnego leczenia przeprowadzonego przez wykwalifikowanych specjalistów. W tym modelu uwaga skupiona jest na deficytach i problemach danej osoby. Z punktu widzenia społeczeństwa niepełnosprawność to zaburzenie, stąd: „wartości spajające społeczeństwo muszą wspierać interesy i działalność większości, dlatego też promują dynamiczną niezależność i osiągnięcia będące wynikiem współzawodnictwa, zwłaszcza w sferze zawodowej; powodują też skutki uboczne, stygmatyzując i tworząc negatywny obraz niepełnosprawności oraz upośledzając ludzi w tych, jakże istotnych aspektach życia” (Barnes, Mercer, 2008, s. 9).

Alternatywą dla perspektywy medycznej jest społeczny model niepełnosprawności, w którym zakłada się, że niepełnosprawność to rezultat barier stworzonych przez społeczeństwo. Potrzebne są zmiany społeczne połączone z alternatywnymi formami wsparcia. Społeczeństwo ma obowiązek stworzyć środowisko umożliwiające pełne uczestnictwo osób z niepełnosprawnościami we wszystkich dziedzinach życia (Sztobryn-Giercuszkiewicz, 2018, s. 28–29). W literaturze wymienia się pięć podstawowych założeń modelu społecznego: istnieją wyraźne różnice między uszkodzeniem i niepełnosprawnością; zaburzenia fizyczne są związane z uszkodzeniem, niepełnosprawność dotyczy organizacji społecznej; niepełnosprawność jest rezultatem konkretnych struktur społecznych i ekonomicznych, które wykluczają osoby z niepełnosprawnościami z pełnego uczestnictwa w głównych dziedzinach życia społecznego; osoby z niepełnosprawnościami należą do uciskanej grupy społecznej; niepełnosprawność nie jest osobistą tragedią (Anastasiou, Kauffman, 2013, s. 442–443, za: Pągowska, 2017, s. 18–19).

Niewątpliwie model społeczny jest związany z modelem biopsychosocjalnym, który współcześnie zyskuje na znaczeniu. Niepełnosprawność w tym podejściu jest traktowana jako proces, na który składa się wiele wymiarów niepełnosprawności niezwiązanych wyłącznie ze sferą biologiczną czy społeczną, np.: psychiczny, kulturowy, społeczny, polityczny (WHO, 2009). Andrzej Twardowski (2018, s. 107–108) wskazuje na cel działań podjętych na podstawie społecznej koncepcji niepełnosprawności, którym jest uzyskanie przez osoby z niepełnosprawnościami możliwości kontroli nad własną sytuacją życiową. Chcąc to osiągnąć, należy tworzyć warunki sprzyjające kształtowaniu przez osoby z niepełnosprawnościami poczucia własnej wartości, wewnątrzsterowności, wiary we własne możliwości, poczucia sprawstwa, autonomii oraz samostanowienia, czyli autorstwa własnego życia (Głodkowska, Gosk, 2018; Głodkowska, Gosk, Pągowska, 2018). Model społeczny przyczy-

nia się do kształtowania tolerancyjnego stosunku społeczeństwa wobec osób z niepełnosprawnościami oraz tworzenia środowiska wolnego od barier.

Dotychczasowy stan badań interdyscyplinarnych nad niepełnosprawnością

Eksploracja tak złożonego fenomenu społecznego, jakim jest niepełnosprawność, nie jest możliwa bez inter-, trans- czy multidyscyplinarnego podejścia. W dotychczas prowadzonych badaniach problem interdyscyplinarności w studiach o niepełnosprawności podejmowany był z perspektywy jednej lub dwóch dyscyplin naukowych (Wolski, 2010; Honey i in., 2014; Prysak, 2016). Pojawia się pytanie: czy przy takim podejściu jest to interdyscyplinarność, transdyscyplinarność, czy multidyscyplinarność?

Problematyka niepełnosprawności badanej z perspektywy interdyscyplinarnej, a w szczególności jako kierunku studiów w polskiej literaturze naukowej, poruszana była dość rzadko. W prezentowanym artykule przeprowadzone analizy łączą w sobie dwa obszary badawcze: podejście interdyscyplinarne i studia o niepełnosprawności.

Dotychczas badania dotyczące problemu niepełnosprawności, jak i rozważania z perspektywy interdyscyplinarnej prowadzili m.in.: Lenard Davis (1997); Carol Thomas (1999); Jan Walmsley (2001); Agnieszka Kumaniecka-Wiśniewska (2006); Jennifer Redpath i in. (2013); Michael L. Wehmeyer (2013, 2014); Magda Lejzerowicz (2015, 2016); Hatum Zaitun, Lidiyatul Izaah (2015); Dan Goodley (2017); Magda Lejzerowicz, Marzena Galbarczyk (2018); Joanna Głodkowska, Urszula Gosk (2018); Joanna Głodkowska, Urszula Gosk, Marta Pągowska (2018); Barbara Hanfstingl i in. (2018); Charlotta Hilli (2018); Jessica N. Lester, Emily A. Nusbaum (2018); Lorna Hallahan (2019); Roger Slee, Tim Corcoran, Marnie Best (2019).

Współcześnie widoczny jest rozwój uczestniczących badań w działaniu na gruncie polskim. Prowadzili je m.in.: Maria Czerepaniak-Walczak (2010); Hana Červinková, Bogusława Gołębnik (2010); Elżbieta Wołodźko (2010); Iwona Lindyberg (2012); Zenon Gajdzica (2013, 2016); Dorota Prysak (2016); Jacek Piekarski (2017); Agnieszka Wołowicz (2018). Badania włączające, badania w działaniu z udziałem studentów pedagogiki, nauczycieli i osób z niepełnosprawnością prowadzili: Hana Červinková (2008, 2011, 2012, 2013); Katarzyna Leszczyńska (2010); Sunil Deepak i in. (2011); Ewa Giermanowska (2012); Ewa Giermanowska i in. (2015); Sarah Woodin (2017); Maria Szymańska, Magdalena Ciechowska, Katarzyna Pieróg, Sylwia Gołąb (2018); Marzanna Farnicka (2019); Monika Parchomiuk (2019); Klaudia Wos, Celina Kamecka-Antczak (2019); Allan Feldman (2020).

Celem badań własnych jest wykazanie, że różnorodność w podejściu do niepełnosprawności wpłynęła na rozwój *Disability Studies*, a jednocześnie aktywizację środowiska osób z niepełnosprawnością. Ponadto celem uczyniono

uzasadnienie istotności nurtu *Disability Studies* oraz wykorzystania interdyscyplinarnego podejścia w badaniu zjawiska niepełnosprawności. Poddano badaniu także obecność kierunku studiów o niepełnosprawności w polskich uczelniach wyższych, jak również to, na ile tego typu kierunek jest znany na świecie. Celem prowadzonych badań w działaniu jest pobudzenie krytycznej refleksji uczestników nad podjętym działaniem, w tym wypadku pisanie artykułu z myślą o pracy naukowej i zawodowej, zarówno jako badaczy *Disability Studies*, jak i specjalistów ds. niepełnosprawności, a tym samym podniesienie ich kompetencji badawczych i zawodowych nakierowanych na rozwijanie własnego profesjonalizmu w przyszłości.

Metoda badań

W przeprowadzonych badaniach zastosowana została metodologia uczestniczących badań w działaniu (Freire, 1972; Elliott, 1991; Cohen, Manion, 1996; Kemmis, 2005; Pine, 2008; Denzin, Linkoln, 2009; Hartas, 2010; Lewin, 2010; Reason, Torbert, 2010).

Uzasadnieniem zastosowania tego typu metodologii jest podjęta problematyka *Disability Studies*. Badania są rozpatrywane zarówno z perspektywy badacza, jak i studenta tego kierunku. Grupę badawczą tworzą studenci Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej z kierunków: Interdyscyplinarne Studia nad Niepełnosprawnością, Edukacja i Rehabilitacja Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną oraz nauczyciele akademicy. Studenci uczestnicząc w badaniach jednocześnie doskonalą swoje kompetencje badawcze i zawodowe. Nauczyciele akademicy natomiast mają możliwość poznać perspektywę zaangażowanego uczestnika działań. Autorki artykułu stosują badania włączające, opracowując ich strategię, a także tworzą grupę współpracowników, rezygnując z uprzywilejowanej pozycji badacza. Badania włączające wpływają na rolę badacza – jest on jednocześnie podmiotem i przedmiotem prowadzonych badań.

W badaniach dokonano analizy genezy *Disability Studies*, przeglądu stron internetowych uczelni w Polsce i na świecie w poszukiwaniu kierunków studiów *Disability Studies* i o zbliżonej problematyce. Dokonano również przeglądu literatury przedmiotu.

Geneza *Disability Studies*

Disability Studies to dość nowa dyscyplina naukowa zajmująca się naturą, znaczeniem oraz konsekwencjami niepełnosprawności postrzeganej jako konstrukt społeczny. Studia o niepełnosprawności w badaniach kładą nacisk na społeczny charakter niepełnosprawności, czyli to jak społeczeństwo definiuje niepełnosprawność (Pągowska, 2017). Niepełnosprawność w *Disability Studies* jest postrzegana z różnych perspektyw i dyscyplin naukowych, uwzględniając

uwarunkowania historyczne, geograficzne, ekonomiczne, polityczne oraz ideologiczne, które wpływają na status osób z niepełnosprawnością. Tym samym studia o niepełnosprawności tworzą zróżnicowany i niejednoznaczny obszar przeplatania się różnych dyskursów naukowych (Rzeźnicka-Krupa, 2019). Konsekwencją spostrzegania niepełnosprawności z perspektywy różnych dyscyplin jest także kompleksowe spojrzenie na to zjawisko. Niepełnosprawność, jak podkreślają badacze *Disability Studies*, można dobrze zrozumieć jedynie wtedy, kiedy badania uwzględniają różne perspektywy oraz różne obszary życia, na które wpływają (Davis, 1997; Thomas, 1999; Walmsley, 2001; Wehmeyer, 2013, 2014; Pągowska, 2017).

Istotne dla *Disability Studies* jest poznanie osobistych doświadczeń osób z niepełnosprawnością oraz kulturowych i społecznych reprezentacji niepełnosprawności w literaturze, sztuce, mediach i popkulturze (Rzeźnicka-Krupa, 2019). Oprócz tego studia o niepełnosprawności mają wydźwięk emancypacyjny, który związany jest ze zwiększaniem się świadomości praw osób z niepełnosprawnością, dążeniem do autonomii oraz możliwości dokonywania wyborów i braniem za nie odpowiedzialności (Podgórska-Jachnik, 2016). Podejmowane są działania w kierunku poszerzenia możliwości realizacji praw osób z niepełnosprawnościami, przeciwdziałania opresji kulturowej i społecznej, czy zaangażowania w ruchy społeczne. Dociekaniem w obszarze *Disability Studies* zajmują się także badacze z niepełnosprawnością zaangażowani w aktywizm społeczny. Realizują w ten sposób postulat badania niepełnosprawności z perspektywy osób jej doświadczających (Reimann, 2018; Rzeźnicka-Krupa, 2019).

Z perspektywy *Disability Studies* niepełnosprawność powinna być traktowana jako przedmiot badań oraz perspektywa analityczna. Punktem wyjścia w badaniach jest problematyka niepełnosprawności, jednak refleksja z nich wynikająca powinna pobudzać krytykę istniejących systemów politycznych i ekonomicznych czy praktyk oraz dyskursów społecznych i kulturowych. Wtedy działania podejmowane w ramach *Disability Studies* będą nie tylko opisywać *status quo*, lecz także wprowadzać zmiany korzystne dla funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami (Pamuła, Szarota, Usiekniewicz, 2018).

Zdaniem Ann Williams (2005, s. 8–9) do głównych celów *Disability Studies* należą: uznanie niepełnosprawności za integralny aspekt kontinuum obejmującego doświadczenia cielesne i poznawcze; analiza niepełnosprawności we właściwym kontekście historycznym, kulturowym i społecznym; badanie doświadczania niepełnosprawności jako złożonej interakcji fenomenologicznej między jednostkami a środowiskiem; projektowanie progresywnych badań i modeli interwencyjnych, które obejmują podejścia interdyscyplinarne i partycypacyjne niezwiązane z medycznym modelem niepełnosprawności; rozwój polityki społecznej promującej szeroko zakrojony program działań na rzecz praw obywatelskich dla osób z niepełnosprawnościami; integracja osób z niepełnosprawnościami w środowisku akademickim i zawodowym.

Do zadań *Disability Studies* należy identyfikacja czynników ekonomicznych, społecznych i prawnych wpływających na sytuację osób z niepełnosprawnością oraz zapewnienie im warunków przewyższania czy kompensowania ograniczeń życiowych i dążenia do stworzenia równych szans w życiu społecznym. Len Barton (2005) podkreśla, że zrozumienie niepełnosprawności jako formy opresji społecznej jest jedną z kluczowych cech badań o niepełnosprawności.

Procesy emancypacyjne marginalizowanych społeczności, zarówno w przestrzeniach politycznych, jak i społecznych, ale także w refleksji akademickiej, były owocem kontrkulturowego poruszenia przełomu lat 60. i 70. XX wieku. Namysł akademicki przyniósł powstanie takich kierunków studiów, jak: *Gender Studies*, *Women's Studies* czy *Minority Studies*. Wspólnymi mianownikami wszystkich pól akademickiej refleksji, według Rosemarie Garland-Thomson (2006), są studia nad tożsamością, koncentracja na ciele, które jest tej tożsamości siedzibą oraz nad kulturowym kontekstem terminów normy i dewiacji. Z początkiem lat 90. XX wieku w grupie wcześniej wymienionych studiów pojawiły się *Disability Studies* będące wyrazem napięcia pomiędzy medycznym a społecznym ujęciem niepełnosprawności (Davis, 1997; Zdrodowska, 2016, s. 384–385).

Od początku lat 70. XX w. na Zachodzie można było zaobserwować pojawienie się radykalnych organizacji, wokół których skupiały się osoby z niepełnosprawnościami. Organizacje te zwracały uwagę nie tylko na społeczny, lecz także na polityczny wymiar niepełnosprawności. W 1973 r. powstał UPIAS (Union of Physically Impaired Against Segregation), była to organizacja, w obrębie której zaproponowany i zdefiniowany został społeczny model niepełnosprawności. Dla tej grupy kluczowymi postaciami byli Vic Finkelstein dbający o intelektualne i koncepcyjne zaplecze oraz Paul Hunt, który był źródłem politycznego i aktywistycznego pulsu organizacji (Zdrodowska, 2016, s. 387).

Proklamowana przez UPIAS w 1975 r. nowa interpretacja niepełnosprawności brzmiała: „to społeczeństwo upośledza niepełnosprawnych. Niepełnosprawność (*disability*) narzucana jest na nasze upośledzenia (*impairments*) przez niepotrzebną izolację i wykluczenie z pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Sprawia to, że niepełnosprawni są poddawani opresji grupą społeczną” (UPIAS, 1975, s. 4). Te zdania stały się podwaliną pod studia o niepełnosprawności, podkreślono w nich konieczność rozdzielenia niepełnosprawności i upośledzenia (Zdrodowska, 2016, s. 389). Jeszcze w tym samym roku, za sprawą działań Vica Finklesteina, Open University wprowadził na poziomie licencjackim kurs *The Handicapped Person in the Community* (Głódkowska, Gasik, Pągowska, 2017, s. 13).

W roku 1980 za sprawą Irvinga Zoli zaczął ukazywać się biuletyn *The Disability Studies Quarterly*. Był on w całości poświęcony studiom o niepełnosprawności i z czasem stał się wiodącym czasopismem tego nurtu. Biuletyn ukazuje się do dziś i wciąż jest zaangażowany w promocję pełnego włączania osób z niepełnosprawnością w społeczeństwo, a także w działania nad opracowywaniem wiedzy zarówno teoretycznej, jak i praktycznej, z obszaru niepełnosprawności (Głódkow-

ska, Gasik, Pągowska, 2017, s. 12–13). Czasopismo jest dostępne bezpłatnie na stronie internetowej: <http://dsq-sds.org> (Rembis, Pamuła, 2016, s. 6).

Ogłoszenie roku 1981 Międzynarodowym Rokiem Osób Niepełnosprawnych było impulsem do zainteresowania się tematem niepełnosprawności i aspektem praw człowieka. W naukach humanistycznych pod wpływem coraz większej obecności osób z niepełnosprawnościami w społeczeństwie pojawiła się potrzeba wypracowania nowych, społecznych modeli opisujących niepełnosprawność. W tym czasie *Disability Studies* były próbą ujęcia niepełnosprawności w postaci koncepcji oraz wyrazem rozgoryczenia osób z niepełnosprawnościami i ich najbliższych (Głódowska, Gasik, Pągowska, 2017, s. 12).

Rok 1982 przyniósł utworzenie organizacji Study of Chronic Illness, Impairment and Disability, której nazwa w 1986 roku została zmieniona na Society for Disability Studies. Jako organizacja naukowa obecnie zrzesza najwybitniejszych specjalistów z całego świata w dziedzinie studiów o niepełnosprawności. Inicjatorami powstania organizacji byli: Daryl Evans, Nora Groce, Steve Hey, Gary King, John Seidel, Jessica Scheer oraz Irving Zola (Głódowska, Gasik, Pągowska, 2017, s. 13).

Po raz pierwszy program kształcenia *Disability Studies* uruchomiono w roku 1994 na Uniwersytecie w Syracuse w stanie New York. Od tego czasu na wielu amerykańskich uniwersytetach powstały podobne programy, a idea interdyscyplinarności studiów o niepełnosprawności jest obecna na wydziałach: anglistyki, amerykanistyki, historii, literatury, zdrowia publicznego czy projektowania. Tym śladem podążyły także najważniejsze akademickie oficyny wydawnicze, takie jak: New York University Press, Duke University Press, Minnesota University Press, Michigan University Press. Wydawnictwa te rokrocznie publikują nawet do kilkunastu pozycji ujmujących zjawiska kulturowo-społeczne z perspektywy studiów o niepełnosprawności lub pochylają się nad niepełnosprawnością samą w sobie (Pamuła, 2019, s. 383).

Studia o niepełnosprawności stale się rozwijają. Zyskują przez to globalny charakter, wzbogacony o lokalny kontekst kulturowy. Dzięki temu obszar badań jest bardzo zróżnicowany (Rzeźnicka-Krupa, 2019).

Disability Studies w Polsce

Po przeanalizowaniu oferty edukacyjnej 35 uczelni wyższych (państwowych i prywatnych), jednego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli oraz jednego Centrum Kształcenia Podyplomowego w Polsce, realizowanie programu nauczania na poziomie pomaturalnym na kierunku *Disability Studies* lub o zbliżonym profilu nauczania wykazano jedynie w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Do analizy oferty dydaktycznej wybrano placówki znajdujące się w dużych ośrodkach miejskich na terenie całego kraju. Kolejnym kryterium wyboru uczelni była obecność wydziałów lub kierunków na-

uczania w dyscyplinach, takich jak: pedagogika, socjologia czy fizjoterapia, co mogło sugerować obecność kierunku z obszaru studiów o niepełnosprawności.

Przejrzano i poddano analizie ze względu na obecność studiów o niepełnosprawności wybrane polskojęzyczne strony internetowe instytucji mających siedziby w 10 miastach. Były to:

Białystok

- Wyższa Szkoła Medyczna w Białymstoku – <https://wsmed.edu.pl/kierunki>

Bydgoszcz

- Uniwersytet Kazimierza Wielkiego – <https://rekrutacja.ukw.edu.pl/oferta/>

Gdańsk

- Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu – <http://www.awfis.gda.pl/index.php?id=99>
- Gdański Uniwersytet Medyczny – <https://rekrutacja.gumed.edu.pl/1237.html>
- Uniwersytet Gdański – <https://ug.edu.pl/>

Gdynia

- Uniwersytet Morski w Gdyni – <https://umg.edu.pl/oferta>
- Wyższa Szkoła Bankowa – <https://www.wsb.pl/gdynia/studia-i-szkolenia/studia-i-stopnia/kierunki-i-specjalnosci>
- Wyższa Szkoła Komunikacji Społecznej – <https://wsks.pl/>

Kraków

- Akademia Ignatianum – <https://studia.ignatianum.edu.pl/kierunki/>
- Akademia Wychowania Fizycznego – <https://esr.awf.krakow.pl/index.php/kierunki-studiow>
- Krakowska Akademia im. A.F. Modrzewskiego – <https://www.ka.edu.pl/dla-kandydatow/>
- Krakowska Wyższa Szkoła Promocji Zdrowia – <https://www.kwspz.pl/kandydaci/informacje-podstawowe/>
- Uniwersytet Jagielloński – <https://rekrutacja.uj.edu.pl/studia-i-stopnia/oferta>
- Uniwersytet Pedagogiczny – <https://www.up.krakow.pl/kandydat>

Lublin

- Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II – <https://www.kul.pl/15254.html>
- Uniwersytet Medyczny – <https://www.umlub.pl/oferta-edukacyjna/studia/kierunki-studiow/>
- Wyższa Szkoła Nauk Społecznych – I, II, PD – <https://www.wsns.lublin.pl/>

Łódź

- Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna – <https://www.ahe.lodz.pl/oferta-edukacyjna/studia-licencjackie>

- Centrum Kształcenia Podyplomowego – https://www.ckp-lodz.pl/kategorie/?field_miasto2_value=All&field_typ_value=A1
- Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli – <http://www.wodn.lodz.pl/wodn/>
- Społeczna Akademia Nauk – <https://lodz.san.edu.pl/oferta>
- Uniwersytet Łódzki – <https://rekrutacja.uni.lodz.pl/kierunki.php?tryb=katalog>
- Uniwersytet Medyczny – <https://rekrutacja.umed.lodz.pl/>
- Uczelnia Nauk Społecznych – <https://www.uns.lodz.pl/kierunek>

Szczecin

- Uniwersytet Szczeciński – <https://usz.edu.pl/kierunki-studiow/>
- Wyższa Szkoła Edukacji i Terapii – <https://szczecin.wseit.edu.pl/oferta>

Warszawa

- Akademia Leona Koźmińskiego – <https://www.kozminski.edu.pl/pl/oferta-edukacyjna/studiapodyplomowe/kierunki/alfabetyczna-lista-kierunkow/>
- Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej – <https://isnn.aps.edu.pl/>
- SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny (również wydziały w Sopocie, Wrocławiu, Poznaniu i Katowicach) – <https://www.swps.pl/studia>
- Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego – <https://rekrutacja.uksw.edu.pl/niezbednik>
- Uniwersytet Medyczny – <https://www.wum.edu.pl/node/13131>
- Uniwersytet Warszawski – <https://www.uw.edu.pl/ksztalcenie/rekrutacja/>

Wrocław

- Dolnośląska Szkoła Wyższa – <https://www.dsw.edu.pl/>
- Uniwersytet Medyczny – <https://www.umed.wroc.pl/>
- Uniwersytet Przyrodniczy – https://www.upwr.edu.pl/studia/270/kierunki_studiow.html
- Uniwersytet Wrocławski – <https://rekrutacja.uni.wroc.pl/lista-kierunkow/>
- Wyższa Szkoła Fizjoterapii – <https://www.wsf.wroc.pl/>

Jedyną uczelnią, która prowadzi kierunek wpisujący się w nurt *Disability Studies* jest Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Kierunek Interdyscyplinarne Studia nad Niepełnosprawnością utworzono w roku akademickim 2016/2017 i rozpoczęto kształcenie studentów na II stopniu studiów stacjonarnych (<https://isnn.aps.edu.pl/pl/kierunek-interdyscyplinarne-studia-nadniepe%C5%82nosprawno%C5%9Bci%C4%85>).

Program kierunku Interdyscyplinarne Studia nad Niepełnosprawnością pozwala studentom zapoznać się z problematyką niepełnosprawności, z uwzględnieniem perspektyw różnych dyscyplin naukowych, w tym nauk o charakterze społecznym, humanistycznym i medycznym. W ramach prowadzonych zajęć studenci mają możliwość zdobycia wiedzy i umiejętności z zakresu m.in. peda-

gogiki specjalnej, psychologii, socjologii, etyki, bioetyki, antropologii, kulturoznawstwa, historii oraz prawa. W czasie studiów studenci nabywają zarówno wiedzę teoretyczną, jak i umiejętności praktyczne, które pozwalają na podjęcie pracy na rzecz osób z niepełnosprawnością oraz ich środowisk, projektowanie działań wspierających oraz kontynuowanie pracy badawczej na uczelniach wyższych (<https://isnn.aps.edu.pl/pl/kierunek-interdyscyplinarne-studia-nadniepe%C5%82nosprawno%C5%9Bci%C4%85>).

Absolwenci kierunku Interdyscyplinarne Studia nad Niepełnosprawnością mogą pracować w instytucjach administracji publicznej, organizacjach rządowych, jednostkach samorządu terytorialnego, fundacjach, stowarzyszeniach oraz środkach masowego przekazu (<https://isnn.aps.edu.pl/pl/kierunek-interdyscyplinarne-studia-nadniepe%C5%82nosprawno%C5%9Bci%C4%85>). W Polsce, mimo różnorodnych możliwości podjęcia pracy po ukończeniu studiów, absolwenci kierunku nie uzyskują zawodu figurującego w oficjalnej klasyfikacji zawodów i specjalności prowadzonej przez Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (<https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/bazy-danych/klasyfikacja-zawodow-i-specjalnosci>). Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej wnioskowała o wprowadzenie do klasyfikacji zawodu o nazwie specjalista do spraw niepełnosprawności, jednak wniosek odrzucono, m.in. z powodu nielicznej grupy absolwentów kierunku Interdyscyplinarne Studia nad Niepełnosprawnością.

W uzasadnieniu wniosku argumentowano, że istnieją instytucje wspierające osoby z niepełnosprawnością, takie jak poradnie, fundacje czy stowarzyszenia, jednak brakuje specjalisty, który koordynowałby ich działania i współpracę oraz gwarantowałby kompleksowe wsparcie konkretnych osób z tej grupy społecznej. Zawód specjalisty do spraw niepełnosprawności związany jest bowiem z doradztwem, rzecznictwem, wielozakresowym wsparciem oraz koordynowaniem działań dotyczących opieki, edukacji i rehabilitacji osoby z niepełnosprawnością oraz pomocy jej rodzinie. W klasyfikacji zawodów i specjalności nie wyodrębniono grupy zawodowej, której profil byłby ukierunkowany na tego typu działania (Katedra Interdyscyplinarnych Studiów nad Niepełnosprawnością APS, 2018). Dodatkowo wprowadzenie tego zawodu stworzyłoby nowe stanowiska pracy dla absolwentów kierunku Interdyscyplinarne Studia nad Niepełnosprawnością oraz stanowiłoby zachętę dla osób stających przed wyborem tego typu studiów.

Disability Studies na świecie

W ramach prowadzonych badań analizie poddano strony internetowe uczelni w dużych ośrodkach akademickich w Europie (Hiszpania, Irlandia, Szwecja, Wielka Brytania). Po przeanalizowaniu oferty edukacyjnej realizowanie programu nauczania na poziomie pomaturalnym na kierunku *Disability Studies* lub

Tabela 1. Obecność programu *Disability Studies* w ośrodkach uniwersyteckich w Europie

Lp.	Uczelnia	Studia				Kursy	Inne (fakultety, Centra Disability Studies)
		I stop- nia	II stop- nia	dokto- ranckie	pody- plomo- we		
HISZPANIA							
1.	University of Toledo	+					
WIELKA BRYTANIA							
2.	Lancaster University			+			
3.	Liverpool Hope University		+				
4.	Sheffield Hallam University						+
5.	The University of Roehampton	+	+				
6.	The University of Winchester, Winchester	+					
7.	University of Bristol		+				
8.	University of Leeds						+
IRLANDIA							
9.	National University of Ireland Galway, Galway		+		+		
10.	The Centre for Disability Law and Policy, Institute for Lifecourse and Society, Galway		+		+		
11.	Trinity College Dublin, Dublin		+				
12.	University College Dublin Belfield, Dublin		+				
SZWECJA							
13.	Stockholms Universitet, Sztokholm				+		
14.	Uppsala Universitet, Uppsala					+	

Znak + oznacza obecność programu na określonym poziomie kształcenia.

Źródło: opracowanie własne.

o zbliżonym profilu nauczania wykazano w ośrodkach akademickich wymienionych w tabeli 1.

Analiza danych wskazuje, że Wielka Brytania posiada najwięcej programów w obszarze *Disability Studies*. Zgodnie z informacjami zawartymi na stronie internetowej http://www.uk-universities.net/Universities/Programs/Graduate/Disability_Studies.html, obecnie uczelnie w Wielkiej Brytanii oferują 64 programy dla studentów posiadających minimum tytuł licencjata. W Europie kierunek wciąż się rozwija, a jego popularność stale rośnie. Jednostek zajmujących się działalnością naukową jest niewiele, nacisk kładziony jest natomiast na kształcenie specjalistów do spraw niepełnosprawności.

Analizie poddano również strony internetowe uczelni w dużych ośrodkach uniwersyteckich w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie. Program nauczania na poziomie pomaturalnym na kierunku *Disability Studies* lub o zbliżonym profilu jako ofertę edukacyjną prezentują na swoich stronach uczelnie wymienione w tabeli 2.

Z zaprezentowanych w tabeli 2 danych wynika, że w Stanach Zjednoczonych jest wiele uczelni, które posiadają w swojej ofercie edukacyjnej programy związane z *Disability Studies*. Programy są prowadzone, zarówno w formie studiów I, II i III stopnia, jak i kursów, studiów podyplomowych oraz przedmiotów fakultatywnych, rzadko w formie specjalizacji. Najbogatszą ofertę w tym zakresie ma Uniwersytet Syracuse, który kształci we wspomnianym zakresie studentów I, II i III stopnia. Także studenci studiów podyplomowych mogą wybrać program związany z *Disability Studies*. Warta uwagi jest oferta skierowana do studentów prawa dotycząca specjalizacji w prawie osób z niepełnosprawnością. Jest to obecnie jedyny uniwersytet, który posiada taką specjalizację. Z kolei na Uniwersytecie Gallaudeta istnieje możliwość ukończenia studiów licencjackich w zakresie studiów nad niepełnosprawnością słuchu. Uniwersytet Kent State oferuje fakultet, w ramach którego poruszane są tematy niepełnosprawności i inkluzji. W wielu uniwersytetach znajdują się Centra Disability Studies.

Ze względu na obecność studiów o niepełnosprawności analizie poddano również rosyjskojęzyczne strony internetowe instytucji mających siedziby w 10 krajach. Były to:

Armenia

- Ormiański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Ch. Aboviana – <https://aspu.am/ru>

Azerbejdżan

- Azerbejdżański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny – <https://students.az/>

Białoruś

- Białoruski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. M. Tanka – <https://bspu.by/abiturientu>

Tabela 2. Obecność programu *Disability Studies* w ośrodkach uniwersyteckich w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie

Lp.	Uczelnia	Studia				Kursy	Inne (fakultety, Centre for Disability Studies)
		I stop- nia	II stop- nia	III stopnia	pody- plomo- we		
STANY ZJEDNOCZONE							
1.	California Baptist University		+				+
2.	College of Education at Temple University				+		+
3.	Eastern Washington University				+	+	+
4.	Gallaudet University	+			+		+
5.	Hofstra University						+
6.	Kent State University					+	+
7.	Miami University						+
8.	Ohio State University						+
9	Pacific University					+	+
10.	Shippensburg University						+
11.	Stony Brook University			+			
12.	Syracuse University	+	+	+	+		+
13.	Temple University				+		
14.	University at Buffalo				+		
15.	University of California at Berkeley						+
16.	University of California at Los Angeles						+
17.	University of Delaware						+
18.	University of Georgia, Athens					+	
19.	University of Hawaii at Manoa						+
20.	University of Illinois at Chicago	+	+			+	
21.	University of Iowa					+	
22.	University of Maine				+	+	+
23.	University of Massachusetts Lowell						+

Lp.	Uczelnia	Studia				Kursy	Inne (fakultety, Centre for Disability Studies)
		I stop- nia	II stop- nia	III stopnia	pody- plomo- we		
24.	University of Pittsburgh					+	
25.	University of Texas at Arlington						+
26.	University of Wyoming						+
KANADA							
27.	Ryerson University	+				+	
28.	University of Calgary						+
29.	University of Manitoba		+				
30.	University of Winnipeg	+				+	
31.	York University, Toronto		+	+			

Znak+ oznacza obecność programu na określonym poziomie kształcenia.

Źródło: opracowanie własne.

Kazachstan

- Kazachski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Abaya – <https://univision.kz/>

Kirgistan

- Kirgiski Uniwersytet Państwowy im. I. Arabajewa – <http://arabaev.kg/>

Moldawia

- Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Ion Kriange – <https://www.kp.md/best/vuzi-moldovi-2019/pedagogiceskiy-universitet/>

Rosja

- Instytut Psychologii im. L.S. Wygotskiego – <https://www.ucheba.ru/uz/58489>
- Kazański Uniwersytet Państwowy – <https://kpfu.ru/institutes>
- Moskiewski Miejski Uniwersytet Pedagogiczny – <https://www.ucheba.ru/uz/5843>
- Moskiewski Uniwersytet Państwowy im. M.V. Łomonosowa – <https://vuzoteka.ru>
- Rosyjski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny – <https://www.rsuh.ru>

Tadżykistan

- Tadżycki Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. S. Aini – <http://www.elsu.ru/tadgikistan.html>

Uzbekistan

- Taszkiencki Państwowy Pedagogiczny Uniwersytet im. Nizami – <http://new.tdpu.uz/>

Ukraina

- Słowiański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny – <https://vuz.online.ua/region/5/184/>

Na stronach internetowych uniwersytetów w krajach: Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Mołdawia, Rosja, Tadżykistan, Uzbekistan, Ukraina pojawiają się kierunki związane z edukacją osób z niepełnosprawnościami, są to: edukacja włączająca, edukacja specjalna dla dzieci z autyzmem, wsparcie psychologiczne i pedagogiczne. Kierunki te są obecne na wielu uniwersytetach. Wśród nich znajdują się: Ormiański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Ch. Aboviana (Armenia), Azerbejdżański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny (Azerbejdżan), Białoruski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. M. Tanka (Białoruś), Kazachski Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Abaya (Kazachstan), Kirgiski Uniwersytet Państwowy im. I. Arabajewa (Kirgistan), Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Ion Kriange (Mołdawia), Moskiewski Uniwersytet Państwowy im. M.V. Łomonosowa (Rosja), Moskiewski Miejski Uniwersytet Pedagogiczny (Rosja), Instytut Psychologii im. L.S. Wygotskiego (Rosja), Rosyjski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny (Rosja), Kazański Uniwersytet Państwowy (Rosja), Tadżycki Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. S. Aini (Tadżykistan), Taszkiencki Państwowy Pedagogiczny Uniwersytet im. Nizami (Uzbekistan), Słowiański Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny (Ukraina). Uczelnie wyższe oferują również inne kierunki kształcenia o interdyscyplinarnym podejściu do niepełnosprawności na studiach II stopnia oraz podyplomowych. Jednakże *Disability Studies* jako odrębny kierunek studiów nie jest obecny w ofercie edukacyjnej krajów wschodnich. Przy tym należy podkreślić, że w tych krajach ukazało się wiele artykułów naukowych na ten temat, m.in. Eleny U. Babenko (2013) i Natalii A. Korosteleviej (2012).

W celu sprawdzenia obecności studiów o niepełnosprawności w Australii i Nowej Zelandii dokonano przeglądu stron internetowych i uczelni państwowych. Były to:

Australia

- Victoria University – <https://www.vu.edu.au/>
- Flinders University – <https://www.flinders.edu.au/>
- The University of Sydney – <https://www.sydney.edu.au/>
- University of New England – <https://www.une.edu.au/>
- Deakin University – <https://www.deakin.edu.au/course/master-disability-and-inclusion>
- La Trobe University – <https://www.latrobe.edu.au/courses/disability>

- The University of Newcastle – <https://www.newcastle.edu.au/research-and-innovation/centre?a=139400>
- Centre for Disability Studies – <https://cds.org.au/about-us/>
- Melbourne Disability Institute – <https://disability.unimelb.edu.au/>
- Disability Innovation Institute – <https://www.disabilityinnovation.unsw.edu.au/>
- Centre for Disability Studies – <https://cds.org.au/about-us/>
- Deakin University – <https://www.deakin.edu.au/course/master-disability-and-inclusion>
- Disability Innovation Institute – <https://www.disabilityinnovation.unsw.edu.au/>
- Flinders University – <https://www.flinders.edu.au/>
- La Trobe University – <https://www.latrobe.edu.au/courses/disability>
- Melbourne Disability Institute – <https://disability.unimelb.edu.au/>
- The University of Newcastle – <https://www.newcastle.edu.au/research-and-innovation/centre?a=139400>
- The University of Sydney – <https://www.sydney.edu.au/>
- University of New England – <https://www.une.edu.au/>
- University of New South Wales – <https://www.unsw.edu.au/>
- Victoria University – <https://www.vu.edu.au/>

Nowa Zelandia

- The University of Auckland – <https://www.calendar.auckland.ac.nz/en/courses/faculty-of-education-and-social-work/disability-studies.html>
- University of Waikato – <https://www.waikato.ac.nz/>

Analiza australijskich uczelni wykazała, że kierunek *Disability Studies* pojawia się na większości państwowych uniwersytetów. Najczęściej prowadzony jest w ramach studiów podyplomowych oraz studiów magisterskich.

W Sydney znajduje się Centrum studiów o niepełnosprawności działające od 1997 r., którego dyrektorem jest Patricia O'Brien. Jego misją jest tworzenie i rozpowszechnianie wiedzy, która pozytywnie wpływa na poprawienie jakości życia osób z niepełnosprawnością. W tym samym mieście na Uniwersytecie Nowej Południowej Walii znajduje się założony w 2017 r. Disability Innovation Institute. Jest to pierwsza na świecie inicjatywa, która łączy interdyscyplinarne badania z osobami z niepełnosprawnością w poszukiwaniu innowacyjnych rozwiązań. Instytut prowadzi interdyscyplinarne badania i edukację współpracując z osobami z niepełnosprawnością, z innymi naukowcami i uczelniami z całego świata (<https://www.disabilityinnovation.unsw.edu.au/>). Od 2018 r. natomiast w Melbourne znajduje się Disability Institute.

Warto również wspomnieć o tym, że w 2014 r. w Australii odbyła się międzynarodowa konferencja *Disability Studies in Education* sponsorowana przez American Educational Research Association. Tematem przewodnim było *Uczenie się z przeszłości. Zapewnienie przyszłości*. Konferencja miała na celu kształtowanie przyszłych działań i sposobów wsparcia osób z niepełnosprawnościami.

Tabela 3. Obecność programu *Disability Studies* w ośrodkach uniwersyteckich w Australii i Nowej Zelandii

Lp.	Uczelnia	Studia				Kursy	Inne (fakultety, Centre for Disability Studies)
		I stop- nia	II stop- nia	doktor- nackie	pody- plomo- we		
AUSTRALIA							
1.	Deakin University, Melbourne				+		
2.	Flinders University, Adelaide		+				
3.	La Trobe University, Melbourne		+		+		
4.	The University of Newcastle, Newcastle		+	+			+
5.	The University of Sydney, Sydney						+
6.	University of New England, Armidale		+		+		
7.	University of New South Wales, Sydney						+
8.	Victoria University, Melbourne	+	+				
NOWA ZELANDIA							
9.	TheUniversity of Auckland, Auckland					+	
10.	University of Waikato, Hamilton		+				

Znak + oznacza obecność kierunku studiów na określonym poziomie kształcenia.

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Przeprowadzone w artykule analizy wykazały, że istotne jest rozpatrywanie niepełnosprawności w kontekście interdyscyplinarnym. Duży wkład w tym obszarze ma dyscyplina *Disability Studies*, która bada zjawisko niepełnosprawności z uwzględnieniem różnych perspektyw naukowych. Zasadne jest rozwijanie tego kierunku w Polsce, ponieważ obecnie jedynie Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie w swojej ofercie edukacyjnej proponuje studia z zakresu *Disability Studies*. Kierunek nadal jest niszowy, mimo że, jak wykazano na przykładach krajów zachodnich, specjaliści tej dyscypliny są potrzebni na rynku pracy.

Wyniki analiz stron internetowych uczelni wyższych wykazały, że udział studiów o niepełnosprawności w kształceniu akademickim w Polsce, jak i na świecie jest ograniczony. Jest niewiele uczelni, które posiadają w swoich ofertach różnorodne programy poruszające tematykę *Disability Studies*. Liczba ośrodków zajmujących się tą dziedziną z perspektywy naukowej także jest niewielka.

Przeprowadzenie badań z zastosowaniem uczestniczących badań w działaniu pozwoliło członkom zespołu na uświadomienie sobie problemów związanych z niejednorodnością badań dotyczących *Disability Studies*, jak również podniesienie kompetencji badawczych i zawodowych. Jednocześnie refleksja i partycypacja w badaniach pozwoliły uczestnikom na identyfikację własnych ograniczeń w postrzeganiu niepełnosprawności oraz uświadomienie konieczności patrzenia na niepełnosprawność z perspektywy interdyscyplinarnej. Tym samym wskazano, jak metodologia uczestniczących badań w działaniu może wyposażać przyszłych badaczy oraz osoby pracujące z osobami z niepełnosprawnością w krytyczne kompetencje nakierowane na rozwijanie profesjonalizmu. Wykorzystanie tego typu metodologii w ramach działań Koła Naukowego *Disability Studies* w połączeniu z doświadczeniami studenta kierunku Interdyscyplinarne Studia nad Niepełnosprawnością, jak również Edukacja i Rehabilitacja Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną daje możliwość szerszego zastosowania jej w kształceniu przyszłych badaczy *Disability Studies*.

Analiza wyników badań wykazała, że konieczne jest wprowadzenie zmian w systemie kształcenia przyszłych specjalistów zajmujących się problemem niepełnosprawności, ściśle powiązanie interdyscyplinarności z badaniami o niepełnosprawności. Istotne jest upowszechnienie *Disability Studies*, gdyż dziedzina ta zapewnia przygotowanie specjalistów do spraw niepełnosprawności, którzy zatrudnieni w instytucjach wspierających osoby z niepełnosprawnością gwarantują wysoką jakość i kompleksowość usług. Dzięki temu możliwe będzie tworzenie warunków inkluzyjnych w systemach wsparcia, a co za tym idzie szeroko rozumianej polityce społecznej.

Bibliografia

- Babenko, E.U. (2013). Podejścia naukowe do badania społecznych aspektów niepełnosprawności. *Wiadomości z uczelni wyższych. Region Północnego Kaukazu. Seria: Nauki Społeczne*, 3, 13–18.
- Barnes, C., Mercer, G. (2008). *Niepełnosprawność*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Barton, L. (2005). Emancipatory research and disabled people: Some observations and questions. *Educational Review*, 57(3), 317–327.
- Červinková, H. (red.). (2008). *Animatorzy społeczni na rzecz osób niepełnosprawnych: Animacja środowiska na pograniczu*. Wrocław: Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego.
- Červinková, H. (2011). Edukacyjne badania w działaniu – w poszukiwaniu emancypacyjnego wymiaru badań pedagogicznych i antropologicznych. *Animacja Życia Publicznego. Analizy i Rekomendacje*, 2(5), 7–10.

- Červinková, H. (2012). Nauczanie do zmiany społecznej. Uczestniczące badania w działaniu ludzi młodych i zaangażowane badania etnograficzne: studium przypadku. *Forum Oświatowe*, 1(46), 267–283.
- Červinková, H. (2013). Etnografia edukacyjna i badania w działaniu – z warsztatu kształcenia nauczycieli. *Forum Oświatowe*, 1(48), 123–137.
- Červinková, H., Gołębnik, B. (red.). (2010). *Badania w działaniu: Pedagogika i antropologia zaangażowane*. Wrocław: WN DSW.
- Cohen, L., Manion, L. (1996). *Research methods in education*. London–New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Cytowska, B. (2012). *Trudne drogi adaptacji. Wątki emancypacyjne w analizie sytuacji dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym społeczeństwie polskim*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Czerepaniak-Walczak, M. (2010). Badania w działaniu. W: S. Palka (red.), *Podstawy metodologii badań w pedagogice* (s. 319–337). Gdańsk: GWP.
- Davis, L. (1997). *Enforcing normalcy: Disability, deafness and the body*. London: Verso.
- Deepak, S., Kumar, J., Ramasamy, P., Griffo, G. (2011). Emancipatory research on impact of CBR: Voices of children with disabilities. *Disability and International Development*, 2, 14–19.
- Denzin, N., Lincoln, Y. (2009). *Metody badań jakościowych*. Warszawa: WN PWN.
- Disability innovation UNSW Sydney. <https://www.disabilityinnovation.unsw.edu.au/>
- Dunn, D.S., Andrews, E.E. (2015). Person-first and identity-first language: Developing psychologists' cultural competence using disability language. *American Psychologist*, 70(3), 255–264.
- Elliott, J. (1991). *Action research for educational change*. Philadelphia: Open University Press.
- Farnicka, M. (2019). Action research as an element of integrative research model in social sciences / Badania w działaniu jako element integracyjnego modelu badań w naukach społecznych. *Przegląd Badań Edukacyjnych / Educational Studies Review*, 28(1), 219–233.
- Feldman, A. (2020). Insiders and outsiders: The place of second-order action research in Educational Action Research. *Educational Action Research*, 28, 1–3.
- Freire, P. (1972). *Pedagogy of the oppressed*. New York: Penguin Books.
- Gajdzica, Z. (2013). O roli i pozycji badacza w badaniach rzeczywistości szkoły specjalnej i integracyjnej. *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 3, 9–19.
- Gajdzica, Z. (2016). Tendencje reformowania systemu kształcenia specjalnego. *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 22, 39–46.
- Garland-Thomson, R. (2006). Integrating disability, transforming feminist theory. W: L.J. Davis (red.), *The Disability Studies reader* (s. 333–353). New York: Routledge.
- Giermanowska, E. (2012). Bariery aktywności zawodowej młodzieży z niepełnosprawnościami w świetle badań. *Polityka Społeczna*, 2, 46–51.
- Giermanowska, E., Kumaniecka-Wiśniewska, A., Raclaw, M., Zakrzewska-Manterys, E. (2015). *Niedokończona emancypacja. Wejście niepełnosprawnych absolwentów szkół wyższych na rynek pracy*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Głodkowska, J., Gosk, U. (2018). Autorstwo własnego życia osoby z niepełnosprawnością (AW-OzN) – od źródeł i konstruktów teoretycznych do projektowania etapów i procedur badawczych. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, 41(3), 29–45.
- Głodkowska, J., Gosk, U., Pagowska, M. (2018). The authorship of their own lives in people with disabilities research strategy framework. *International Journal of Psycho-Educational Sciences*, 7(3), 7–18.
- Goodley, D. (2017). *Disability Studies: An interdisciplinary introduction*. London: Sage.
- Hallahan, L. (2019). Disability Studies: An interdisciplinary introduction. *Australian Social Work*, 72, 125–126.
- Hanfstingl, B., Abuja, G., Isak, G., Lechner, Ch., Steigberger, E. (2018). Continuing professional development designed as second-order action research: Work-in-progress. *Educational Action Research*, 28(1), 71–82. <https://doi.org/10.1080/09650792.2018.1490660>

- Hartas, D. (2010). *Educational research and inquiry: Qualitative and quantitative approaches*. London–New York: Continuum.
- Hilli, Ch. (2018). Distance teaching in small rural primary schools: A participatory action research project. *Educational Action Research*, 28(1), 38–52. <https://doi.org/10.1080/09650792.2018.1526695>
- Honey, A., Kariuki, M., Emerson, E., Llewellyn, G. (2014). Employment status transitions among young adults, with and without disability. *Australian Journal of Social Issues*, 49(2), 151–170. <https://www.disabilityinnovation.unsw.edu.au/>
- Kazanowski, Z. (2015). Społeczny wymiar współczesnej koncepcji niepełnosprawności intelektualnej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 28(1), 33–43.
- Kemmis, S. (2005). Exploring the relevance of critical theory for action research: Emancipatory action research in the footsteps of Jurgen Habermas. W: P. Reason, H. Bradbury (red.), *Handbook of action research: Participative inquiry and practice* (s. 94–105). London–Thousand Oaks–New Delhi: Sage.
- Katedra Interdyscyplinarnych Studiów nad Niepełnosprawnością APS. (2018). Wniosek o zgłoszenie do klasyfikacji nowego zawodu/specjalności, tekst niepublikowany.
- Kierunek Interdyscyplinarne Studia nad Niepełnosprawnością. <https://isnn.aps.edu.pl/pl/kierunek-interdyscyplinarne-studia-nad-niepe%C5%82nosprawno%C5%9Bci%C4%85>
- Klasyfikacja zawodów i specjalności. <https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/bazy-danych/klasyfikacja-zawodow-i-specjalnosci>
- Korosteleva, N.A. (2012). Społeczny model niepełnosprawności jako podstawa kształtowania tolerancyjnego stosunku do osób niepełnosprawnych. *Westnik Czelabiński Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego*, 8, 81–93.
- Kotowski, S. (2008). *Przewodnik po problematyce osób niewidomych i słabowidzących*. Warszawa: Fundacja Polskich Niewidomych i Słabowidzących TRAKT.
- Kumaniecka-Wiśniewska, A. (2006). *Kim jestem? Tożsamość kobiet upośledzonych umysłowo*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Lejzerowicz, M. (2015). Edukacja do (nie)pełnosprawności?. W: B. Gąciarz, S. Rudnicki, D. Żuchowska-Skiba (red.), *Polscy (nie)pełnosprawni. Pomiędzy deklaracjami a realiami* (s. 63–84). Kraków: Wydawnictwo AGH.
- Lejzerowicz, M. (2016). Włączanie i integracja a stygmatyzacja osób z niepełnosprawnością w polskiej edukacji. *Forum Oświatowe*, 28(1), 133–157.
- Lejzerowicz, M., Galbarczyk, M. (2018). Szkoła a indywidualizacja. *Edukacja Humanistyczna*, 1(38), 113–129.
- Lester, J.N., Nusbaum, E.A. (2018). “Reclaiming” disability in critical qualitative research. *Qualitative Inquiry*, 24(1), 3–7.
- Leszczyńska, K. (2010). Tożsamość i stygmatyzacja w narracjach niepełnosprawnych studentów W: B. Gąciarz (red.), *Niepełnosprawni studenci w społeczności akademickiej. Źródła sukcesów i porażek w integracji społecznej i aktywności zawodowej* (s. 33–55). Warszawa: IFiS PAN.
- Lewin, K. (2010). Badania w działaniu a problemy mniejszości. W: H. Červinková, B.D. Gołębiak (red.), *Badania w działaniu: Pedagogika i antropologia zaangażowane* (s. 5–18). Wrocław: WN DSW.
- Lindyberg, I. (2012). Dorosłość z niepełnosprawnością intelektualną w podejściu biograficznym. W: D. Krzemińska, I. Lindyberg (red.), *Wokół dorosłości z niepełnosprawnością intelektualną. Teksty rozproszone* (s. 69–132). Kraków: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF). Światowa Organizacja Zdrowia (2001).
- Pamuła, N. (2019). Obietnica studiów o niepełnosprawności. Na marginesie książki Jolanty Rzeżnickiej-Krupy „Społeczne ontologie niepełnosprawności. Ciało, tożsamość, performatywność”. *Przegląd Kulturoznawczy*, 3(41), 383–394.

- Pamuła, N., Szarota, M., Usiekniewicz, M. (2018). Nic o nas bez nas. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*, 10, 4–12.
- Parchomiuk, M. (2019). Badania z udziałem osób niepełnosprawnych intelektualnie. Problemy metodologiczne i etyczne. *Roczniki Pedagogiczne*, 11(47), 73–95.
- Pągowska, M. (2017). Disability Studies in scientific and didactic perspective – sources and interpretations. W: J. Głodkowska, J.M. Gasik, M. Pągowska (red.), *Studies on disability. International theoretical empirical and didactic experience* (s. 11–23). Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Piekarski, J. (2017). Perspektywa uczestnicząca w badaniach empirycznych – zarys tematyczny. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 25(2), 267–298.
- Pine, G.J. (2008). *Teacher action research. Building knowledge democracies*. Boston: Sage.
- Podgórska-Jachnik, D. (2016). Studia nad niepełnosprawnością (Disability Studies) i ruch włączający w społeczeństwie jako konteksty edukacji włączającej. *Problemy Edukacji, Rehabilitacji i Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych*, 22(1), 15–32.
- Prysak, D. (2016). Doświadczenie sytuacji trudnych na przykładzie prowadzenia badań w działaniu. W: M. Bełza, Z. Gajdzica, D. Prysak (red.), *Problemy Edukacji, Rehabilitacji i Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych*, 23(2), 145–160.
- Reason, P., Torbert, W.R. (2010). Zwrot działaniowy. Ku transformacyjnej nauce społecznej. W: H. Červinková, B.D. Gołębiak (red.), *Badania w działaniu. Pedagogika i antropologia zaangażowane* (s. 117–152). Wrocław: WN DSW.
- Redpath, J., Kearney, P., Nicholl, P., Mulvenna, M., Wallace, J., Martin, S. (2013). A qualitative study of the lived experiences of disabled post-transition students in higher education institutions in Northern Ireland. *Studies in Higher Education*, 38, 1334–1350.
- Reimann, M. (2018). Opowiadanie niepełnosprawności. Esej autoetnograficzny. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*, 10(1), 30–37.
- Rembis, M., Pamuła, N. (2016). Disability Studies: A view from the humanities. *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, 1(31), 5–23.
- Rzeźnicka-Krupa, J. (2019). *Społeczne ontologie niepełnosprawności. Ciało. Tożsamość. Performatywność*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Slee, R., Corcoran, T., Best, M. (2019). Disability Studies in education: Building platforms to reclaim disability and recognize disablement. *Journal of Disability Studies in Education*, 1–11. <https://doi.org/10.1163/25888803-00101002>
- Studia nad niepełnosprawnością jako interdyscyplinarna i multidyscyplinarna dziedzina badań fenomenu niepełnosprawności. <https://isnn.aps.edu.pl/pl/o-isnn>
- Sztobryn-Giercuskiewicz, J. (2018). *Szanse i ograniczenia kształcenia akademickiego osób z niepełnosprawnościami w Polsce – perspektywa socjologiczna*. Łódź: Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej.
- Szymańska, M., Ciechowska, M., Pieróg, K., Gołąb, S. (2018). *Badania w działaniu w praktyce pedagogicznej. Wybrane przykłady*. Kraków: Wydawnictwo Ignatianum.
- Twardowski, A. (2018). Społeczny model niepełnosprawności. Analiza krytyczna. *Studia Edukacyjne*, 48, 107–108.
- Thomas, C. (1999). *Female forms: Experiencing and understanding disability*. Buckingham: Open University Press.
- UPIAS. (1975). *Fundamental principles of disability. Being a summary of the discussion held on 22nd November, 1975*. London: The Union of the Physically Impaired Against Segregation and The Disability Alliance.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz. U. 2004 nr 64, poz. 593, art. 2a ust. 1 pkt 3.
- Walmsley, J. (2001). Normalisation, emancipatory research and learning disability. *Disability and Society*, 16(2), 187–205.
- Wehmeyer, M.L. (2013). Disability, disorder, and identity. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 51(3), 122–126.
- Wehmeyer, M.L. (2014). Self-determination: A family affair. *Family Relations*, 63(1), 178–184.

- WHO. (1980). International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps. Geneva.
- WHO. (2001). Międzynarodowa klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia. Genewa. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42407/67/9241545429_pol.pdf
- WHO. (2009). Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF).
- Wiliński, M. (2010). Modele niepełnosprawności: indywidualny – funkcjonalny – społeczny. W: A. Brzezińska, R. Kaczan, K. Smoczyńska (red.), *Diagnoza potrzeb i modele pomocy dla osób z ograniczeniami sprawności* (s. 15–59). Warszawa: WN Scholar.
- Williams, A. (2005). Promoting appropriate responses toward disabilities in Juvenile Justice Setting: Applying disability studies perspectives and practice. *Journal for Juvenile Justice Services*, 20(1), b.s.
- Wolski, P. (2010). *Utrata sprawności – radzenie sobie z niepełnosprawnością nabytą a aktywizacja zawodowa*. Warszawa: WN Scholar.
- Wołodźko, E. (2010). Badania w działaniu. Refleksja – wiedza – emancypacja. W: H. Kędzierska (red.), *Jakościowe inspiracje w badaniach edukacyjnych* (s. 104–122). Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Wołowicz, A. (2018). Badania partycypacyjne jako odpowiedź na założenia społecznego modelu niepełnosprawności? *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*, 10, 165–177.
- Woodin, S. (2017). *Research with disabled people: A health action research project with people with learning difficulties*. London: Sage.
- Wos, K., Kamecka-Antczak, C. (2019). Być z kimś i dla kogoś. Postrzeganie dobra wspólnego przez pełnoletnich uczniów szkoły specjalnej – z praktyki badań włączających. *Studia z Teorii Wychowania*, 4(29), 155–166.
- Zaitun, H., Izzah, L. (2015). Classroom action research in action. W: S.S. Khristianto, A.S. Dadari (red.), *The 7th International Conference on Teaching English as Foreign Language (COTEFL)* (s. 579–582). Indonesia: Faculty of Letters, University Muhammadiyah Purwokerto.
- Zdrowska, M. (2016). Między aktywizmem a akademią. *Studia nad niepełnosprawnością. Teksty Drugie*, 5, 384–403.

DISABILITY STUDIES: PERSPEKTYWA INTERDYSCYPLINARNA I KIERUNEK STUDIÓW

Abstrakt

Artykuł przybliża badania zespołu studentów i pracowników Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Dokonano analizy dokumentów dotyczących prowadzonego w niej kierunku Interdyscyplinarne Studia nad Niepełnosprawnością, a także przeglądu stron internetowych uczelni w Polsce i na świecie, w poszukiwaniu kierunków studiów *Disability Studies* i o zbliżonej problematyce. Dokonano również pod tym kątem przeglądu literatury przedmiotu. Analiza literatury przedmiotu dowodzi, że problematyka niepełnosprawności badanej z perspektywy interdyscyplinarnej, a w szczególności jako kierunku studiów, w polskiej literaturze naukowej poruszana była dość rzadko. Analiza wyników badań wykazała, że konieczne jest wprowadzenie zmian w systemie kształcenia przyszłych specjalistów zajmujących się problemem niepełnosprawności. Istotne jest zatem upowszechnienie kierunku Interdyscyplinarne Studia nad Niepełnosprawnością. Kształcenie specjalisty ds. niepełnosprawności jest bowiem jednym z elementów tworzenia warunków inkluzyjnych w systemach wsparcia i polityce społecznej.

Słowa kluczowe: interdyscyplinarność, *Disability Studies*, kierunki studiów, badania w działaniu

DISABILITY STUDIES: INTERDISCIPLINARY PERSPECTIVE AND FIELD OF STUDY

Abstract

The research was conducted by a team of students and employees of the Maria Grzegorzewska University in Warsaw. The documents concerning the Interdisciplinary Studies on Disability, conducted at the Maria Grzegorzewska University, as well as the review of the websites of universities in Poland and around the world, were searched for Disability Studies and related issues. The literature on the subject was also reviewed. A analysis of the literature on the subject proves that the problem of disability studied from an interdisciplinary perspective and, in particular as a field of study, was raised relatively rarely in Polish literature. Analysis of the research results showed that it is necessary to introduce changes in the education system of future specialists dealing with the issue of disability. It is important to promote Interdisciplinary Studies on Disability. The education of a disability specialists is one of the elements of creating inclusive conditions in support systems and social policy.

Keywords: interdisciplinarity, Disability Studies, study fields, participatory research